

**A COMPARATIVE STUDY OF TURKISH
TEACHING BOOKS WRITTEN FOR TEACHING
TURKISH TO ARABS IN EGYPT DURING THE
MAMLUK PERIOD**

Memlukler Döneminde Mısır'da Araplara Türkçe Öğretmek

Amacıyla Yazılmış Türkçe Öğretimi Kitaplarının

Karşılaştırmalı İncelemesi¹

Yusuf SÜLÜKÇÜ²

Abstract

Muizzuddin Aybeg, who took control from the Ayyubids in 1250 as a result of the assassination of Al-Muazzam Turanshah, established the Mamluk Dynasty, ruling Egypt and surrounding area for 267 years. However, the fact that the Dynasty did not speak Arabic and the citizens were Arabs who did not speak Turkish caused problems in communication. Thus, many books of Turkish teaching were written to teach Turkish to the public and especially the officials who would take part in the government. Today, only six of these books have reached the present day. In this study, existing books were examined comparatively in terms of date of writing, language materials used, number of pages, Turkish teaching techniques and methods, and so forth. As a result of the examination, it was seen that it was not accurate to generalize all the books written in the field of Mamluks by defining them as a "Dictionary-Grammar Book". It was determined that harekes (vowel points) were used for vowels, and an alphabet with 21 and 23 consonants were used for the works in Turkish. There were 2943 words in Et-Tuhfetu'z-Zekiyye, 2650 in Kitabu'l-Idrak, 1597 in Tercuman-i Turki, 1135 in Bulgatu'l-Mustak, 1027 in Ed-Durretu'l-Mudiyye, and 898 words in El-Kavaninu'l-Kulliyye. It was understood that the works in the field of Mamluks were different from each other in terms of titles, division and sorting. In terms of foreign language teaching approaches, methods and techniques, it was determined that an inductive approach was used, except for Ed-Durretu'l-Mudiyye, and that all of the works contained more than one method and technique.

Keywords: Teaching Turkish as a Foreign Language, Turkish Teaching Books Written for Teaching Turkish to Arabs, Egypt-Mamluk Field, Comparative Study

Özet

1250 yılında Muazzam Turanşah'a yaptıkları suikast neticesinde yönetimi Eyyübilerden ele geçiren Muizzüddin Aybeg tarafından 267 yıl sürecek olan Mısır ve civarına hükmeden Memlük Hanedanlığı kurulmuş oldu. Ancak Hanedanlığın Arapça bilmeyen Türklerden, tebaanın ise Türkçe bilmeyen Araplardan oluşmasının iletişim sıkıntılarına yol açması sebebiyle halka ve özellikle devlette görev alacak

¹ Bandırma Onyedinci Eylül Üniversitesi ev sahipliğinde RESSCONGRESS tarafından düzenlenen I. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş hâlidir.

² NEÜ Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD Öğretim Üyesi
yusuf_sulukcu@hotmail.com

memurlara Türkçe öğretmek için çok sayıda Türkçe öğretimi kitabı yazılmıştır. Bugün bu kitaplardan sadece altısı günümüze ulaşabilmiştir.

Bu çalışmada mevcut kitaplar; yazılış tarihleri, kullanılan dil malzemesi, sayfa sayısı, Türkçe öğretim teknik ve yöntemleri vb. açılardan doküman analizi yöntemiyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

İnceleme sonucunda Memlûk sahasında yazılan bütün kitaplar için genelleme yapılarak “Sözlük-Gramer Kitabı” tanımının yapılmasının doğru olmadığı görülmüştür. Eserlerde Türkçe için ünlüler için hareke, 21 ve 23 ünsüzlük alfabe kullanıldığı; Et-Tuhfetü’z-Zekiyye’de 2943, Kitâbu’l-İdrâk’te 2650, Tercümân-ı Türki’de 1597, Bulgatü’l-Müştak’te 1135, Ed-Dürretü’l-Mudiyye’de 1027 ve El-Kavâninü’l-Külliyeye de ise 898 kelime olduğu tespit edilmiştir. Memlûk sahası eserlerinin başlıklar, bölümlere ayırma ve sıralama açısından birbirinden farklı olduğu anlaşılmıştır. Yabancı dil öğretim yaklaşım, yöntem ve teknikleri açısından ise Ed-Dürretü’l-Mudiyye dışında tümevarımsal bir yaklaşım kullanıldığı, eserlerin tamamında birden fazla yöntem ve tekniğe yer verildiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Dil olarak Türkçe Öğretimi, Araplara Türkçe Öğretmek Amacıyla Yazılmış Türkçe Öğretimi Kitapları, Mısır-Memlûk Sahası, Karşılaştırmalı İnceleme

1. Giriş

Türkler, savaşçı bir kabiliyete sahip olmalarından dolayı tarih boyunca zaman zaman bazı devletler tarafından paralı asker olarak kullanılmışlardır. Türklerle Araplar, ilk defa savaşmak için karşı karşıya geldikleri 751 yılında askeri anlamda birbirlerini tanımışlardır. Türklerin askeri anlamdaki güçleri keşfedilince Abbasiler devrinde [Koprıman’a göre Abbasî halifesi El-Me’mûn (2006: 99), Ana Britannica’ya göre ise el-Mûtasım (1989: 550)] başlayan esir Türkleri asker olarak kullanma fikri İslam dünyasında gittikçe yaygınlık kazanmıştır. Gösterdikleri başarılarından dolayı içlerinden azat edilen ve vali tayin edilenleri de olmuştur. Ancak bu komutan veya valilerden bazıları, nüfuzları artıp merkezi idare zayıfladıkça idare ettikleri bölgelerde kendi devletlerini kurma yoluna gitmişlerdir. Valiliği sırasında zamanın Halifesi Mutemid ile yaşadıkları anlaşmazlık sonucu Mısır’da 868 (bir başka görüşe göre 875) yılında kurulan ve zamanının önemli yerleşim yerlerinden Suriye, Filistin, Tarsus gibi önemli bölge ve şehirleri fethederek sınırlarını Berka’dan Fırat Nehri’ne kadar genişleterek ilk Müslüman Türk devleti olan Tolunoğulları Devleti’ni kuran Ahmed bin Tolun da bu komutanlardan biridir.

Bu ve bundan sonra kurulan diğer Türk devletleri, genel olarak Arapçada ıstılahi bir mana kazanarak *‘harplerde esir düşerek veya tüccarlardan satın alınarak köle olan beyaz insan’* daha sonra ise *“münhasıran hükümdar veya emirlerin muhafız birliklerinde görev yapan hususî, içtimâî ve hukukî bir statüye sahip asker”* anlamındaki (Koprıman 2006: 99) “Memlûkler” olarak anılmaya başlanmıştır.

Memlûkler, kurdukları ilk devlet olan Tolunoğulları’nı yıkıp İhşidiler (M. 932) adlı bir devlet daha kurmuşlardır. Memlûklerin kurduğu İhşidiler devletini yıkan Fatımiler, kendileri memlûk olmamasına rağmen askeri güce olan ihtiyaçları sebebiyle eski gelenekleri olan memlûk sistemini uygulamaya devam etmişlerdir. Bu devletlerin savunmasında kullanılan köleler, ağırlıklı olarak Karadeniz’in kuzeyinde yaşamakta iken esir düşmüş Kıpçaklardan oluşmuştur. Fatimileri yıkan Eyyübilerin memlûkleri ise Oğuz-Türkmen ağırlıklıdır ancak, bir müddet sonra onlar da içinde Çerkez ve Gürcülerin de bulunduğu Kıpçak memlûk sayısını artırmışlardır. Memlûkler, 1250 yılında bir savaş dönüşünde Muizüddin Aybeg tarafından Muazzam Turanşah’a yapılan suikast neticesinde yönetimi ele geçirmiş 267 yıl sürecek olan “Memlûk Hanedanlığı”nı kurmuşlardır. (Ana Britannica, 1989: 550-551; İslam Ansiklopedisi, 1950: 689-692; Koprıman, 2002: 99-126; TDV İslam Ansiklopedisi, 2004: 90-100; Türk Ansiklopedisi, 1976: 486-490).

Yukarıda da belirtildiği üzere Türklerin ana yurtları olan Asya bozkırlarının dışında devlet kurduğu coğrafyalardan biri de Mısır’dır. Bu coğrafyada yaşayan Türkler, çoğunluğu Arap olan tebaaya yöneticilik yapmışlar ve her zaman azınlık durumunda kalmışlardır.

Bölgede kurulan Türk devletlerinin tarihi 868 yılına kadar götürülebilirken Kaşgarlı Mahmud'un 1074 yılında yazdığı Divanü Lûgat'it-Türk'e kadar Araplara Türkçe öğretmek için yazılmış eserlere rastlanmamaktadır. Bunun sebebinin, halkın içinde yaşaması sebebiyle Türklerin Arapça öğrenmesi veya Arapların Türkçe öğrenmeye ihtiyaç hissetmemesi olduğu düşünülebilir.

Ancak köle veya paralı asker olarak tutulan Türklerin, halkın içine karışarak, zamanla onlara benzeyip savaşçı özelliklerini kaybetmeleri istenmediğinden, Fatımilerden itibaren, kalelerin içinde ve halktan tamamen kopuk bir biçimde istihdam edilmişlerdir:

"Memlûkler, ordu olarak teşkil edildikleri ilk yıllardan itibaren yerel halkla karışık kaynaşmalarını önlemek için tamamen tecrit edilmiş yerlerde özel ihtimam gösterilerek yetiştirilmişlerdir. El-Mûtasım, Memlûkler için Sâmarrâ şehrini kurmuş, hatta halkla karışık bozulmamaları için Türk kızları getirtip bunlara maaş bile bağlamıştır (Kopruman 2006: 99-100). Eyyübiler de Memlûkler'i halktan tecrit etmiştir. Hatta Memlûkler bile Çerkez kavimlerinden teşekkül ettikleri yeni orduyu tecrit etme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu sebeple Memlûk Devleti için, iktidardaki Memlûklerin karargâhlarına göre Bahrî Memlûkler ve Burcî Memlûkler isimleri ortaya çıkmıştır. Memlûkler'in böyle halktan tecrit edilmiş hâlde yaşamaları, devlet yönetimine geldikten sonra da halka karışmamaları, onların halkın ortak dili olan Arapçayı yaşayarak öğrenmelerini engellemiştir (Sülûkçü, 2014: 69-70)."

Şüphesiz, Memlûk sultan ve emirlerinin tamamı için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bir kısmı Arapça ile edebî eserler telif edecek kadar Arapça biliyorlardı, ancak çoğunluğu Arapça bilmediği gibi ümmî idi ve sadece Türkçe konuşuyorlardı. Türkçe böylece, idareci sınıfın dili olarak çok önemli hâle geldi (Eckmann, 1996: 52). Türk Ansiklopedisi'nde verilen bilgiye göre de *"Resmî yazışmalarda Arapça kullanılırdı. Ordu ve sarayın dili Türkçenin Kıpçak lehçesi olup, Oğuz lehçesi de geçirdi. (1976: 487)."*

Türk memlûklerin yönetimi ele geçirmesinden sonra yukarıda anlatılan sebeplerden dolayı saray idaresine girebilmek için Türkçe bilmenin önem kazanmasından sonra halk arasında Türkçe öğrenme ihtiyacı ortaya çıkmış ve buna bağlı olarak Türkçe öğretimi için kitaplar yazılmaya başlamıştır.

J. Eckmann, Memlûkler döneminde Türkçe yazılan kitapları inceler ve Memlûk Kıpçak Türkçesini üçe ayırır:

"1. İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin ve Gülistân Tercümesi, Baytaratü'l-Vâzih ve Münyetü'l-Guzât ile örneklenen Asıl Memlûk Kıpçakçası;

2/a. Kitâb fî İlmî'n-Nüşşâb (Hulâsa) ve Kitâbü'l-Hayl gibi Kıpçak unsurlarının hâkim olduğu eserler;

2/b. Kitâb fî'l-Fıkh bi-Lisâni'tTürkî, Hulâsa'nın Paris nüshası, Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leyzi'sSemerkindî gibi Oğuzca unsurların hâkim olduğu Kıpçak-Oğuz karışımı eserler;

3. Muhammed b. Kayıtbay ve Kansu Gavri'nin yazdığı şüirlerin dilinde açıkça görülen Oğuzcalaşmış Kıpçakça. (1996, 53-54)."

Orhan Yavuz da dönemin Türkçe eserlerini 3'e ayırır ancak *Oğuzcalaşmış Kıpçakça* yerine *Anadolu Türkçesi* demeyi tercih etmiştir:

"1. Asıl Memlûk Kıpçakçası: (...)

2. Kıpçakça - Oğuzca karışık bir diyalekt: (...)

3. Anadolu Türkçesi: (...)

Anadolu Türkçesinin edebî mahsulleri, XV. asırla birlikte diğer bütün Türk memleketlerinde olduğu gibi, Mısır'da da te'sirini göstermiş ve numune olarak kabul edilmiştir (Yavuz, 2002: 22).”

Mısır'da yaşayan memlûklerin ağırlıklı olarak Kıpçaklardan oluşması sebebiyle yazılan kitaplar Kıpçaklardan derlenen Türkçeyi esas almıştır. Bu sebeple bu kitaplar, literatürde *Memlûk Kıpçak Türkçesi Eserleri* olarak nitelenmektedir. Fakat konu hakkında Ercilasun'un, eserlerin dili ve adlandırılması ile ilgili olarak verdiği bilgi önemlidir:

“Mısır'daki Memlûk döneminde yazılan edebiyat, din, siyaset, atçılık, okçuluk gibi alanlardaki eserler ise Kıpçak ağzına değil, döneminin standart yazı diline ait eserlerdir. Bu yazı dilinin Harezmi Türkçesinden çok az farkı vardır ve o da Harezmi Türkçesi gibi Karahanlı ile Çağatay Türkçeleri arasında bir geçiş dönemini temsil eder. Harezmi eserleri Karahanlı dönemine, Memlûk devri eserleri Çağatay Türkçesine daha yakındır. Memlûk döneminde yazılan gramer ve sözlükler de çoğunlukla standart dile aittir. Ancak zaman zaman Kıpçak ve Türkmen (Oğuz) ağzı özelliklerini de kaydederek. Bunlardan sadece *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye* yazarı, doğrudan doğruya Kıpçak dilini esas aldığını belirtmiştir.

Az da olsa Harezmi Türkçesi eserlerinden farklı bazı dil özellikleri dolayısıyla Memlûk sahası eserlerinin dili için farklı bir isimlendirme yapılması tabiidir. Bu isimlendirmenin, eserlerin yazıldığı muhit itibarıyla ve dönemin gramercilerinin zaman zaman kullandığı terim dolayısıyla “Kıpçak” şeklinde olması da yadırganmayabilir. Yerleşmiş bir terim olduğu için Kıpçak Türkçesi teriminin kullanılması da sürdürülebilir. Ancak bu terim dolayısıyla, Kıpçak Türkçesi denilen yazı dilinin, Kıpçak ağzından doğmuş bir yazı dili olduğu düşünülmemelidir (Ercilasun, 2004: 386).”

Memlûklerin arasında Oğuz ve Türkmenler de bulunduğu için kitapların içinde Oğuzlardan “Türkmen” olarak bahsedilmiş ve Türkmenlerin kullandığı kelimelerden bahsetme ihtiyacı hâsıl olduğunda kitaplarda “Türkmenler şöyle der.” şeklinde iki farklı lehçeyi ayırıcı ifadeler kullanılmıştır.

Devrin ihtiyaçları doğrultusunda yazılan ilmi ve edebî eserlerin dışında Memlûk Devleti kurulduktan sonra devlet kademesinde görev alan, almak isteyen ya da herhangi bir sebeple Türkçe öğrenmek isteyen halka Türkçe öğretmek amacıyla Araplar tarafından çok sayıda kitap yazılmıştır. Yazılan bu kitaplardan günümüzde sadece altı tanesi elimizde bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda adı geçen *Kitâbu Cevâhiru'n-Nahv*; *Kitâbu'l-Ef'âl*, *Zahru'l-Mülk fi Nahvi't-Türk*, *Kitâbu Tuhfetü'l-Melik*, *Kitâb-ı Beylik* (Kaymaz, 2016: 149), *Halyü'l-Mülk*, *Kitâbu'l-Ef'âl*, *Nâdiru'd-Dehr 'Alâ Meliki'l-'Asr*, *Tuhfetü'l-Mülk*, *El-'Umdetü'l-Şahiyye fi Luğati't-Türkiyye*, *Zehrü'l-Mülk fi-Nahvi't-Türk* (Baskın, 2012: 25) gibi diğer kitapların akıbeti bilinmemektedir.

Bu çalışmada, Mısır'da Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış ve şu an elimizde bulunan altı kitap incelenecek ve kitapların, muhtevassından yola çıkılarak çeşitli açılardan karşılaştırması yapılmaya çalışılacaktır.

1.1. Mısır'da Araplara Türkçe Öğretmek Amacıyla Yazılmış Türkçe Öğretimi Kitapları

Memlûkler döneminde Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış ve elimizde bulunan kitaplar şunlardır:

1. *Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Atrâk* (Caferoğlu1931),
2. *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî* (Toparlı Çögenli ve Yanık, 2000),
3. *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lüğati't-Türkiyye* (Toparlı 2003),

4. *El-Kavâninü'l-Küllîyye li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye* (Toparlı Çögenli ve Yanık, 1999),
5. *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye* (Atalay 1945),
6. *Kitâbu Bulgatü'l-Müşâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak* (Zajaczkowski, 1941,1954).

O dönemde yazılan bu kitaplar genellikle üç bölüm hâlinde hazırlanmıştır. Bunlar; isim, fiil ve harf(ekler/edatlar)dir. El-Kavânin adlı eserde bunun sebebinin açıklaması şöyledir: “Kelime bir tür olup bu türün altında üç şey vardır: isim, fiil ve harf. Nahivci İbnü'l-Habbaz şöyle demektedir: ‘Kelimenin üç tür olarak kısıtlanması yalnızca Arapçaya özgü değildir. (Toparlı vd. 1999: 4-5)”

Et-Tuhfe’de ise kitapların genellikle üç bölüm hâlinde hazırlanması, “...herhangi bir dil üç şeyin bilinmesi ile elde edilir; birincisi kelimelerin tek tek anlamlarının neyi gösterdiğini bilmektir. Buna «Sözlük bilgisi» denir. İkincisi, bu kelimelerin teker teker hükümlerini -takımlanmadan önce- bilmektir. Buna çekim «Çekim bilgisi» denir. Üçüncüsü, bunların takımlandığı zaman hükümlerini bilmektir. Buna -Arapça konuşanlarca- «Nahiv bilgisi» denir (Atalay, 1945: 4).” şeklinde açıklanmaktadır.

Görüldüğü üzere zamanın ilmi anlayışına göre dil öğretim kitaplarında kelimelerin; isimler, fiiller ve harf (ekler/edatlar) olarak sıralanması bir gelenektir. Ancak bu açıklamalara rağmen müelliflerin bir kısmı bu geleneğin dışına çıkmış ve kitaplarını farklı başlıklar altında yazmışlardır. Hatta dönemin kitaplarından *El-Kavânin*’de sözlük bulunmazken *Ed-Dürretü'l-Mudiyye*’de ise hiç dil bilgisi yer almamaktadır. Bu sebepten, bu dönem kitapların tamamını tanımlamak için kullanılan ‘sözlük-gramer kitabı’ ifadesinin eserler için uygun olmadığını ve kitapların dil öğretim kitabı olarak tanımlanması gerektiğini düşünmekteyiz.

Aşağıda, günümüze kadar ulaşan Memlûk sahası Türkçe öğretimi eserleri hakkında kısaca bilgi verilecektir:

1.1.1. Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk (Türklerin Dilini Anlama Kitabı)

Fotoğraf 1

عربی	تُرکی	عربی	تُرکی
حرف الهزة	ب	حرف الهزة وحدها	ب
ارسله الى	ابظرا	ارسله الى	ابظرا
كندی باشنو كندی		كندی باشنو كندی	
حاله فومئ معنائه		حاله فومئ معنائه	
يقال ارسله اذا		يقال ارسله اذا	
لسائزده	ابا	لسائزده	ابا
رکه براتی بشور	آبچی	رکه براتی بشور	آبچی
معنازنی ادا ایدر	ابق	معنازنی ادا ایدر	ابق
مشرك بين ارسل		مشرك بين ارسل	
وكان فاذا كانت معنی		وكان فاذا كانت معنی	
ارسل كانت متصرفه		ارسل كانت متصرفه	
واذا كانت معنی كان		واذا كانت معنی كان	
لم يتصرف فيها تغير		لم يتصرف فيها تغير	
المضى		المضى	
حرف الهزة مع اليا	آب قوشانی	حرف الهزة مع اليا	آب قوشانی
عب هينك ضهيه		عب هينك ضهيه	
ردن معناينه در		ردن معناينه در	
لبس بكنك دينه		لبس بكنك دينه	
دينورکه فونلوق		دينورکه فونلوق	
طرفه کلان اوچدر		طرفه کلان اوچدر	
الحبل واليا		الحبل واليا	
قوس قزح ويقال		قوس قزح ويقال	
علامه السماء وفي		علامه السماء وفي	
خلط النبي «الكم		خلط النبي «الكم	
صاغنا «دائر»		صاغنا «دائر»	
هو ابيده دينورکه		هو ابيده دينورکه	
اوقات ر طبه ده		اوقات ر طبه ده	
حادث اولور		حادث اولور	

1256'da Gırnata'da doğan, Berberi asıllı tanınmış Arap dilcisi, şair, dil bilgini olan Endülüslü Ebü Hayyan Muhammed bin Yusuf tarafından 18 Aralık 1312'de Mısır'da yazılan bir sözlük ve gramer kitabıdır.

Kitâbü'l-İdrâk'in üç nüshası vardır:

“1. *Beyazıt Umumî Kütüphanesi Veliyüddin Efendi bölümünde bulunan yazma. İstinsah tarihi 1335'tir. Arapça kısımlar siyah, Türkçe kelimeler kırmızı mürekkepli ve harekelidir.*

2. *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki yazma. İstinsah tarihi 1402'dir. Lâzkiye'de Ahmed bin Sâfî istinsah etmiştir. Arapça kısımlar siyah, Türkçe kelimeler kırmızı mürekkeplidir.*

3. *Kahire'de Dârü'l-Kütüb Kütüphanesi'nde bulunan yazma (Özyetgin, 2001: 50-52).”*

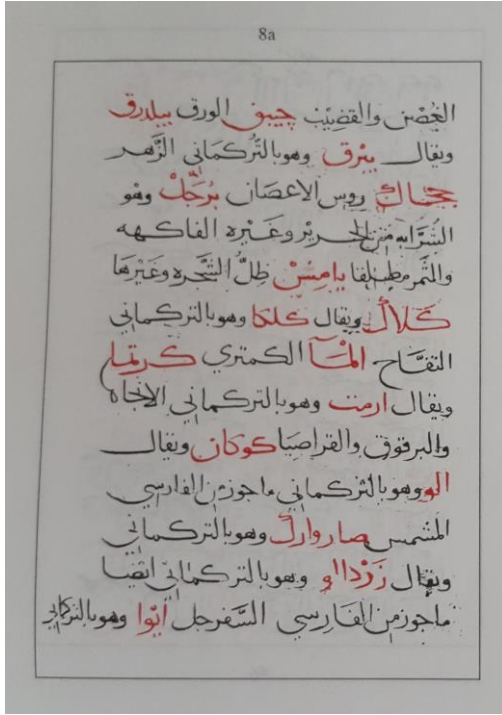
Kitapta alfabeden bahsederken Türk dilinde 23 harf kullanıldığını söylemekte ve ünsüz harfleri sıralamaktadır.

Kitâbü'l-İdrâk; sözlük, tasrif (morfoloji) ve nahiv (sentaks) olmak üzere üç bölümde düzenlenmiştir. Sözlük bölümünde isim ve fiiller karışık olarak, Arap alfabesi sırasına göre düzenlenmiştir. Fiillerin bilinen geçmiş zaman, teklik 3. şahısları veya teklik 2. şahıs emir biçimleri, madde başı olarak verilmiştir. Türkçe kelimelerin anlamları genellikle Arapça tek kelimeyle karşılanmıştır; bazen kısa cümlelerle örneklendirilmiştir. Bazı kelimeler ise Kıpçakça ve Türkmençe olarak kaydedilmiştir (Özyetgin, 2001: 46-49).

Bu eser, müellifinin pek çok dile vakıf bir dil bilgini olması sebebiyle, dil bilgisi ve verilen malumat açısından diğerlerinden bir adım öne çıkmaktadır.

1.1.2. Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî (Türkçe, Farsça ve Moğolcanın Çevirisini Toplayan Kitap)

Fotoğraf 2

Eserin yazıldığı tarih konusunda mevcut kaynaklarda verilen bilgi şudur: “1343 yılında Halil bin Muhammed el-Konevî adlı Konyalı bir Türk tarafından yazılmış veya istinsah edilmiş bir sözlük ve gramerdir. Eseri ilk neşreden Houtsma yazılış tarihini 1245 olarak vermişse de Barbara Flemming 1968’de *Der Islam*’da yazdığı bir yazıyla “bu tarihi 1345 diye düzeltmiştir. N. Poppe de bu tarihi 1343 olarak vermiştir (Eren 1998: 177).”

Eserin tek nüshası vardır ve Hollanda Leiden Akademisi Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. “Eserin 63 yapraklık kısmı Arapça-Türkçe sözlük ve gramer, 13 yapraklık kısmı ise Moğolca-Farsça sözlük... (Ercilasun, 2004: 389)” olmak üzere 76 sayfadır.

Eser üzerinde çalışma yapan Toparlı ve arkadaşları, kitabın ön sözünde, kendilerinden önce çalışma yapan araştırmacıların verdikleri bilgilerden yola çıkarak konu ile ilgili şunları söylemişlerdir:

“Houtsma’ya göre Leiden yazması h. 643, yani 28 Ocak 1245’te yazılmıştır (2. S).

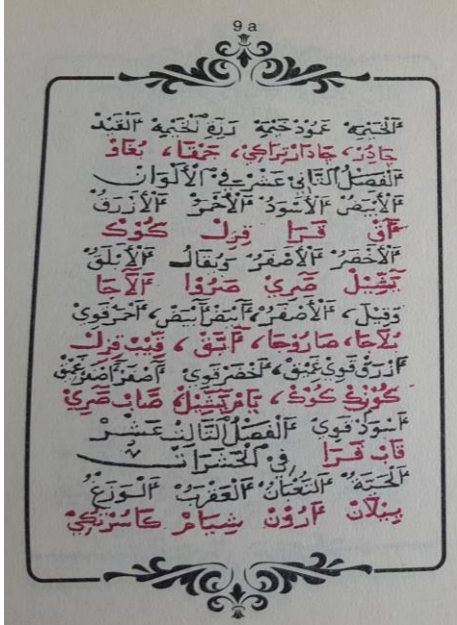
Houtsma baskısını göz önünde bulunduran sonraki yazarlar da bu tarihi tekrarlamışlardır. Ancak Barbara Flemming, bu tarihin 1343 olarak düzeltilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. [Ein alter Irrtum bei der chronologischen Einordnung des Targuman turki wa agamî wa mugalî (*Der Islam* XLIV, 226-229)] Halil bin Muhammed bin Yusuf el-Konevî adlı Konyalı bir Türk tarafından istinsah edilen bu eserin yazması Hollanda’nın Leiden Akademisi Kütüphanesinde bulunmaktadır. Her sayfasında 13 satır bulunan ve 76 yapraktan ibaret olan yazmada kısmen kırmızı kısmen de siyah mürekkep kullanılmıştır.” (Toparlı vd., 2000: V).

Bu eserin diğerlerinden farkı, isminde Farsça ve Moğolcaya da yer vermesidir; ancak bunlar, sözlükte yer verilmesi ve bazı kelimelerin etimolojisinin açıklanması dışında kullanılmamıştır.

Eserin en belirgin özelliklerinden bir tanesi, müellifin kitabını hazırlarken kullandığı tekniktir. Yazar, esirinde kendinden önceki kitaplarından faydalandığını ancak kendisinin de yeni kurallar belirlediğini açıklamıştır. Buna göre “Yabancı dil öğretiminde, kelime öğretimi çalışmaları için kelimelerin belli bir düzene göre, örneğin yakın anlamlı oluşuna ya da zıtlık durumuna yani tematik bir düzene göre sıralanması sıklıkla kullanılan bir tekniktir. Ancak kitabın bir diğer özelliği de füllerin, bir işin oluş sırasına göre dizilmesidir. Bu teknik günümüzde, olaya dayalı bir metin kullanılarak yabancı dil öğretiminde, füllerin de isimler gibi kolay öğrenilmesini sağlamak için kullanılmaktadır. (Sülükçü, 2016: 74).

1.1.3. Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye (Türk Dilinin Parlayan İncisi)

Fotoğraf 3

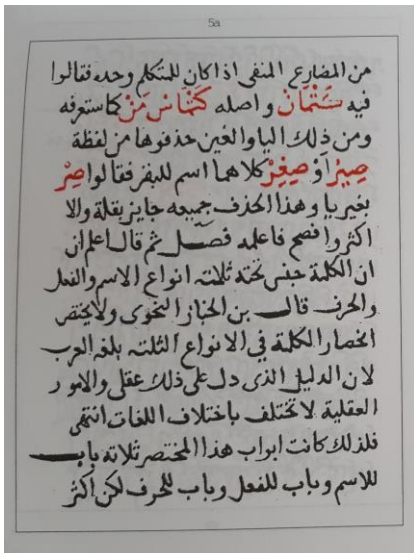

14. veya 15. yüzyılda Memlûkler döneminde yazılmış Arapça-Türkçe bir sözlüktür. Eserin tek yazma nüshası Floransa'daki Medicea Bibliotheca Laurenziana'da Orient 130 numara ile kayıtlıdır ve bilinmeyen bir tarihte Hüsrev b. Abdullah tarafından istinsah edilmiştir (Toparlı, 2003: V-VI). Başka bir kitaptaki göndermeden yola çıkarak yazarının İmâdüddin Dâvud bin 'Ali Muhammed el-Verrâk el-Misrî olabileceği düşünülmektedir.

Arapça-Türkçe şeklinde 46 sayfadan ibarettir. Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugali gibi, kelimeleri tematik olarak 23 bölüme ayırarak vermiş 24. bölümde de günlük hayata dair 220 konuşma cümlesine anlamlarıyla birlikte yer verilmiş ancak dil bilgisine yer verilmemiştir. Eseri, devre ait diğer sözlük ve gramerlerden ayıran en önemli özelliği budur. Eserin bu açıdan, günümüzde yabancı diller için hazırlanan, basit konuşma kılavuzu ve sözlüklerin temelini oluşturduğu bile söylenebilir.

1.1.4. El-Kavâninü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye (Türk Dilini Öğrenmek için Gerekli Kurallar Bütünü)

Fotoğraf 4

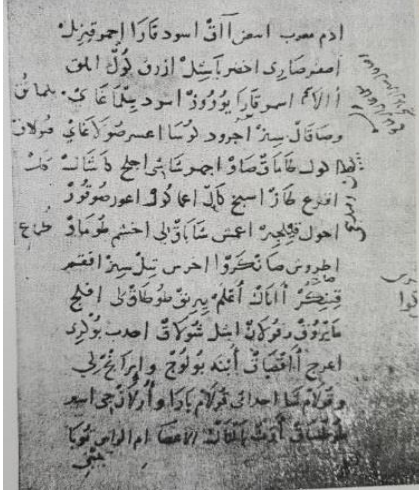

15. yüzyıl başlarında Arapça olarak yazılmış olan bir Türk dili grameridir. Sözlük bölümü bulunmayan eserin tek nüshası İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa bölümündedir. Müellifi ve yazılış tarihi belli olmayan eserin Kahire'de yazıldığı tahmin edilmektedir (Toparlı vd., 1999: III).

El-Kavânin, Türkçeyi fiiller, isimler ve harfler (ekler, edatlar) olmak üzere üç ana başlık içinde incelemiştir. Memlûk sahası eserlerinden farklı olarak sadece dil bilgisine yer verilmiş, sözlüğe yer verilmemiştir. Kitapta kelimelere ve cümle örneklerine dil bilgisi için verilen örneklerde rastlanmaktadır. Kelimelerin bazen örneklerin içinde liste şeklinde verildiği de olmuştur. Fiiller, kitapta Arapça fiil çekimi mastar kalıbı (yaptı, gitti vb.) yerine Türkçe teklik 2. şahıs emir çekimiyle verilmiştir. Emir 2. şahıs çekimindeki “Gıl” eki düşürüldüğü için fiilin kök hâlinde olması bunun sebebidir. Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemî ve Mugâlî adlı eserde henüz bu ek düşürülmemişken bu kitapta hiç kullanılmamış olması bu eserin daha geç bir tarihte telif edildiğini gösterir bir ipucudur.

1.1.5. Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lûgati’t-Türkiyye (Türk Diline Güzel Kokulu Hediye)

Fotoğraf 5

Bu eserin de yazarı, yazıldığı yer ve yazılış tarihi bilinmemektedir. “...ancak eldeki tek yazmanın ilk sahifesi kenarında bulunan ve 829 (1425) tarihini gösteren çıkmadan Tuhfe'nin 1425'ten önce yazılmış olması gerektiği anlaşılmaktadır (Atalay, 1945: XIII).” Eserin tek yazma nüshası İstanbul Bayezid Umumi Kütüphanesinde Velüyiddin Efendi bölümündedir.

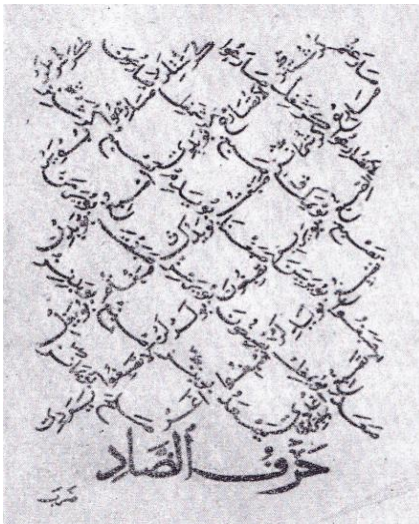
Diğer eserlerde, çalışmada esas alınan lehçe hakkında bilgi verilmez ve sadece bazı kelimeler için Türkmençe (Oğuzca) olduğuna dair uyarı verilirken “Bu kitapta Kıpçak diyeleği üzerine dayandım; çünkü en çok kullanılan odur. Burada Türkmen diyeleğini - sıkışmadıkça- söylemedim (Atalay, 1945: 3).” denilerek dil malzemesinin Kıpçak lehçesine dayandığı özellikle belirtilmiştir.

Eserin, dil bilgisi ve sözlük olmak üzere iki bölümü vardır. Eserin birinci bölümünde Arapça kelimeler

madde başı olarak esas alınmış, Arapça harfleriyle alfabetik olarak sıralanan kelimelerin önce isim sonra fiil olarak karşılıkları verilmiştir. İkinci bölümde ise oldukça kapsamlı bir dil bilgisi açıklaması mevcuttur.

1.1.6. Kitâbu Bulgatü'l-Müştak fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak (Türk ve Kıpçak Sözcüklerinin Türevlerinin Kitabı)

Fotoğraf 6

Bu eser hakkındaki bilgi de azdır. Yazarı bilinmesine rağmen ne zaman ve nerede yazıldığı tam olarak bilinmemektedir. “14. yüzyılın ikinci yarısında veya 15. yüzyıl başlarında yazılmış Arapça-Türkçe bir sözlüktür. Kitabın yazarı Cemâleddin Ebû Muhammed Abdullah et-Türki adlı bir Türktür. Kitabın ilk sayfasında Ebûbekir adlı bir kişi 855 (1451) tarihinde bu kitabı okuduğunu kaydetmiştir. Bu kayıttaki 855, terminus ante quem'dır, yani eser bu tarihten sonra yazılmış olamaz. Zařajczkowski'ye göre eserin yazıldığı tarih 14. yüzyıl ortalarına dek gidebilir. Yine

Zajaczkowski'ye göre eser Suriye sahasında yazılmış olmalıdır (Zajaczkowski 1958: XIV-XV) (Ercilasun, 2004: 392, 393)."

Bu eserin diğerlerinden farkı ise kitabın yazma düzeni ile ilgilidir. Kelimeler baklava dilimi biçiminde Arapça ve Türkçe karşılıklı gelecek şekilde yazılmıştır.

Kitap, isimler ve fiiller olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. İsimlerin sıralanışında tematik bir düzen varken fiiller Arapçaya göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

2. Problem Cümlesi

"Mısır'da Memlûkler döneminde Türkçe öğretmek için yazılmış kitaplar arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?" sorusu makalenin problem cümlesini meydana getirmektedir.

3. Yöntem

Araştırmada, *Doküman İncelemesi (İçerik Analizi)* tekniği kullanılmıştır. "Araştırma konusu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesini içeren doküman incelemesi, gözlem veya görüşmenin mümkün olmadığı araştırmalarda tek başına veri toplamak amacıyla, diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte kullanıldığında ise verilerin çeşitlendirilmesini sağlamak ve araştırmanın geçerliğini artırmak amacıyla kullanılan bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, 188-189)."

Kitaplar, çeşitli özellikleri açısından incelenmiş, toplanan veriler tablolama yoluyla karşılaştırmalı bir biçimde verilmiştir.

4. Bulgular

Kitaplarla ilgili bilgiler gözden geçirildiğinde kitapların yazılış sırasının, kronolojik olarak kesin tarihten belirsizlik derecesine doğru şu şekilde olduğu aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Tablo 1: *Memlûk Sahası Türkçe Öğretimi Kitaplarının Müellif/Müstensih ve Yazılış Tarihleri*

Kitaplar	Yazar/Müstensih	Yazılış Tarihleri
Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk	Ebû Hayyan Muhammed bin Yusuf	18 Aralık 1312
Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî	Halil bin Muhammed el-Konevî	1343
Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye	?	<1425 ?
Kitâbu Bulgatü'l-Müştak fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak	Cemâleddin Ebû Muhammed Abdullah et-Türkî	<1451 ?
Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye	İmâdüddin Dâvud bin 'Ali Muhammed el-Verrâk el-Mısri ?	14/15 yy. ?
El-Kavâninü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lûgati't-Türki	?	15. yy. başları ?

Memlûk sahasında yazılmış kitaplarda kullanılan harflere bakıldığında da kitaplar arasında bir birliğin olmadığı görülmektedir. Ünsüzler için verilen harf sayısı 21 ve 23'tür. Ancak *El-Kavâninü'l-Külliyeye*'de söyleyişte 28 ünsüzün bulunduğu söz edilmektedir. Buradan, Arapçada bulunmayan Türkçe seslere karşılık bulmakta zorlanıldığı görülmektedir. Arapçada ünlü harfler bulunmadığı için ünlü harfler yerine Arapçada ünlü harfleri karşılayan hareketler kullanılmıştır. Tablo 2'de, kitaplarda Türkçe için verilen harflerin sayısı görülmektedir:

Tablo 2: *Memlûk Sahası Türkçe Öğretimi Kitaplarının Alfabe Tablosu*

Kitaplar	Alfabe
Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk	23 ünsüz
Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugali	21 ünsüz
Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye	Alfabe yok.
El-Kavâninü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lûgati't-Türki	21 ünsüz
Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye	23 ünsüz

Kitaplar, sayfa sayıları açısından incelendiğinde 182 sayfa ile en kapsamlı eserin *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye*, en küçük eserin ise *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye* olduğu görülmüş, Tablo 3'te kitapların sayfa sayıları verilmiştir:

Tablo 3: Memlûk Sahası Türkçe Öğretimi Kitaplarının Sayfa Sayıları

Kitaplar	Sayfa Sayısı
Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye	182
Kitâbu Bulgatü'l-Müşâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak	172
El-Kavâninü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lûgati't-Türki	168
Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk	155
Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugali	125
Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye	47

Eserler, içlerindeki Türkçe kelime sayılarına göre sayılarına göre incelendiğinde *Et-Tuhfe'nin* yine birinciliği aldığı ancak sonunculüğün, sayfa sayısının çokluğuna rağmen *El-Kavânin'e* geçtiği görülmektedir. Burada, *El-Kavânin'in* diğer eserlerin aksine sözlük bölümü içermediği ve sadece dil bilgisi konularına yer verildiği unutulmamalıdır. Tablo 4'te eserlerin sayfa sayıları verilmiştir.

Tablo 4: Memlûk Sahası Türkçe Öğretimi Kitaplarının Kelime Sayıları

Kitaplar	Kelime Sayısı
Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye	2943
Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk	2650
Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugali	1597
Kitâbu Bulgatü'l-Müşâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak	1135
Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye	1027
El-Kavâninü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lûgati't-Türki	898

Eserler bölümlerine göre incelendiğinde zamanın dil anlayışına göre benzer bölümler bulunmaktadır. Ancak eserlerin, müelliflerin birbirlerinden etkilendiklerini belirtmelerine rağmen, başlıklarının sayısı ve sıralaması birbirinden farklıdır. Genel olarak benzerlik bakımından eserlerin iki gruba ayrılabilceğini söylemek mümkündür. Tablo 5'te, kitaplar benzerliklerine göre sıralanarak kitapların bölümleri verilmiştir:

Tablo 5: Memlûk Sahası Türkçe Öğretimi Kitaplarının Bölümleri

Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk	Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye	El-Kavâninü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye	Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugali	Kitâbu Bulgatü'l-Müşâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak	Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye
a) Sözlük b) Dil bilgisi 1. Tasrif 2. Müfred Kelimelerin Hükümleri 3. Tasgir	a) Sözlük b) Dil bilgisi 1. Belirtisiz (nekre) ve belirtili (marife) 2. Zamirler 3. İşaret	a) Fiil kip ve ekleri 1. Geçmiş Zaman 2. Geniş Zaman 3. Nehiy (Olumsuzluk)	a) İsimler 1. Yükseklik ve onunla ilgili isimler 2. Yer ve orada bulunanlar	a) Allah, semavi cisimler ve Allah'ın iradesine bağlı hadiseler	1. Yüce Allah, gök ve gökte bulunanlarla yer ve yerde bulunanlar 2. Sular

4. Nispet	isimleri	Üzerine Birkaç	3. Su vb.	b) Yeryüzü,	3. Güzel
5. Cemi	4. Mevsul	Söz	şeyler	madenler ve	kokulu
6. İsm-i Fail	5. Küçültme	4. Soru	4. Ağaç,	yeryüzündeki	bitkiler
7.	6. İsmi fail	Hakkında	meyve, bitki	bazı cisimler	4. Meyveler
Mübalegalı	7. Edilgen ve	Birkaç Söz	vb. şeyler	1. Yeryüzü	5. Ağaçlar
İsm-i Fail	ismi meful	5. Dua Üzerine	5. Ziraat ve	(dağlar,	6. Hububat
8. İsm-i	8. Yer ismi	Birkaç Söz	hububat	ormanlar,	7. Yiyecekler
Tafdil	9. Aygt ismi	6. Temenni	6. Kuşlar vb.	ağaçlar vb.)	8. Evcil
9. İsm-i	10. Kurul	7. Tereci (Ümit)	şeyler	2. Madenler,	hayvanlar
Mef'ul	(heyet)	8. Fiile bağlı	7. Vahşi	su, deniz,	9. Yabanî
10. Mastar	11. Mastar	olanlar:	hayvanlar	ırmak,	hayvanlar
11. İsm-i	12. Emir	mastarlar, ism-i	8. Haşere vb.	balıkçılık vb.	10. Binek
Mekân	13. Nehiy	fail, ism-i	şeyler	3. Deniz aşırı	hayvanları
12. İsm-i	(uyarı)	mef'ul, ism-i	9. At cinsleri,	ticaret (misk,	11. Koşum
Alet	14.	tafdil, şekil,	renkleri vb.	inciler,	aletleri
13. Hey'et	Olumsuzluk	alet, zaman ve	şeyler	kazançlar,	12. Renkler
14. Edat	15. Geçmiş	yer isimleri.	10. Silah, at	ziyanlar vb.)	13.
15. Nakil ve	zaman	b) İsim ve Ona	ve savaş	4. Hayat,	Sürüngenler
Ta'diye Harfi	16. Hal kipi	Bağlı Olanlar	aletleri	ölüm,	ve böcekler
16. Harf-i	17. Gelecek	1. Fail (özne)	11. Deve ve	günahlar vb.	14. Aletler
Mutavaat	zaman	2. Naib-i Fail	sığır	5. Ordu ve	15. Savaş
17. İttihaz	18. Geçişli fiil	3. Üçüncü ve	12. Koyun ve	harp lavazımı	aletleri
Harfi	19. Soru	dördüncüsü	keçi	6. Tahıllar ve	16. Kuşlar
18.	20. Çoğul	müpteda (işim	13. Yemek,	diğer bitkiler	17. Giyim
Müşareket	21. Edilim	cümlesinin	yiyecek, içecek	7. Davarlar	eşyaları
Harfi	(naibi fail)	öznesi)	ve sütler	(deve, inek,	18. Vücut
19.	22. Edişim	4. Mansûbat	14. Ev eşyası,	koyun vb.)	organları
Müzaraat	(Müfa'ale)	(tümleçler) ve	sergi,	8. Gıda,	19. İnsanın
Harfi	23. Sonu	diğerleri: mef'ul	kadınlara	yemekler, süt	nitelikleri ve
20. Mazi	değişmeyenler	(nesne) ve ona	mahsus giysi	mamulleri	renkleri
Harfi	(mebni)	benzeyenler	vb.	9. İçecekler	20. Türkçe
21. Harflerin	24. Oranlar	5. Cerli	15. Giysi ve	10. Akrabalık	sayılar
Ziyade	25. Şart edatı	Kelimeler	kumaş	adları	21. Meslek
Edilmesi ve	ve onunla ilgili	6. Mebni:	çeşitleri	11. Ölçüler ve	adları
Mahalleri	olanlar	zamirler, ism-i	16. İnsan dış	ağırlıklar	22. Türk
22. Harf-i	26. Söz	işaret, mevsul,	ve iç organları	12.	erkek adları
Bedel ve	birleştirme	sayı ismi, ism-i	17. Sayılar ve	Hastalıklar	23. Türk
Hazf	(terkibi kelim)	fail, bazı	hesap	13. Vahşi	kadın adları
23.	27. Bölücükler	zarflar...	18. Makam ve	hayvanlar	24. Konuşma
Harekenin	(nevasih)	7. İsmi ve ona	sanatçılar	14.	cümleleri
Nakli ve	28. Fiil	katılanları	19. İnsanların	Sürüngenler,	böcekler vb.
Teşdid	cümlesi	anlatan	nitelikleri	15. Kuşlar	
24.	29. Önözne	tamamlayıcı	20. Genel	16. Sayılar	
Mürekkep	(müpteda) ve	bölüm: ism-i	isimler ve	c) Zarflar ve	
Kelimelerin	yüklem (haber)	fail, nispet,	karşıtları	zamirler	
Ahkâmı	30. Fiil ve fail	küçültme, çoğul	21. Vakit ve	d) Fiiller	
25. Nekire ve	31. Fiilin	ve ikil, somut	zaman		
Ma'rife	fazlalardan	isimler, yüce	22. Melik ve		
26. Âlem	gereği olan	adlar, değersiz	melike		
27. İşaret	şeyler (mastar,	adlar, insan ile	hakkındaki		
İsimleri	zaman zarfı,	ilgili kavram ve	isimleri		
28. Mevsul	hal, düz	sıfatlar,	23. Renkler		
29. Müzaf	tümleç, içinli	hayvanlar,	24. Madenler		
30. Fiil	tümle vb.)	meyveler,	25. Akriba,		
31. Mübteda	32. Bağlaç	renkler,	yakın, tanıdık-		
ve Haber	33. Pekitme	sayılar...	mülk,		
Bahsi	(tekit)	c) Harfler (ekler)	memlûk, hür		
32. Nevasih	34. Bedel	1. geçişlilik eki	ve cariyeye		
Bahsi	35. Sokunca	2. ortaklık eki	26. İllet-		

33. Keşke ve Ehevati	(idgam)	3. cevap edatı	hastalık ve şeytan
34. Oranladı, Sağındı ve Bildi	36. Muhatap	4. geniş zaman eki	b) Fiillerin mastarları ve emir biçimleri
Kelimeleri	37. Hikâye	5. geçmiş zaman eki	c) Kelime ve fiil çekimleri:
35. Fiil-i Nefi	38. Atma (hazif)	6. Olumsuzluk ve nehiy eki	Bu bölümde fiillerin çekimi hakkında kısa bir açıklama yapıldıktan sonra geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanın çekimi anlatılmıştır.
36. İstifham	39. İsimden fiil türetme	7. Soru eki	d) Cümle kuralları: Bu bölümde söz diziminde görevli kimi eklere yer verilmiştir: -ml, -çl, -daş, -dA, -dAn, -nl vb.
37. Fiil-i Nehi	40. Ünlem	8. Emir eki	
38. Meçhul Fiilin İrap Cihetinden Faili	41. Şaşalama (taaccüp)	9. Şart eki	
39. Fiilin Müteallakata	42. İyi ve kötü olma	10. Mastar edatı	
40. Mastar	43. Yardımsama (istigase)	11. Neden bildiren edat	
41. Zarf-ı Zaman	44. Çoğulun çoğulu	12. Temenni edatı	
42. Zarf-ı Mekân	45. Tutar (cezim)	13. Uyarı edatı	
43. Hal	46. Zamirler ve zamir ekleri	d. Hatime (Sonuç)	
44. Mef'ul Bih			
45. İsm-i Failin Fail ve Mef'ule			
Tallüku			
46. İsm-i Mef'ulun Mef'ul Bihe			
Taallüku (Ta'diyesi)			
47. Mastarın Mef'ul Bihe			
Taallüku (Ta'diyesi)			
48. Mef'ul Leh			
49. Mef'ul Ma'			
50. Müstesna Bahsi			
51. Temyiz			
52. Tenazü'			
53. İzafet			
54. Ant			
55. Harfsiz İzafet			
56. Tevabi'			
57. 'Atf			
58. Te'kid			
59. Bedel			
60. Şart Bahsi			
61. Hikâyet			
62. Harfler			

(Caferoğlu, 1931; Zajaczkowski, 1941; Atalay, 1945; Toparlı, Çögenli, Yanık, 1999; Toparlı, Çögenli, Yanık, 2000; Toparlı, 2003; Baskın, 2012)

Eserler yabancı dil öğretimi yöntem ve tekniklerine göre incelendiğinde ise eserlerde aşağıdaki yöntem ve tekniklerin kullanıldığı söylenebilir. Ancak Tablo 6'da da görüldüğü üzere, eserlerde Türkçenin öğretimi için tek bir yöntem veya teknikten ziyade farklı tekniklerin kullanıldığı, böylece eserlerin tamamı için *Seçmeci/Eklektik Yöntemin* kullanıldığı söylenebilir.

Tablo 6: Memlûk Sahası Türkçe Öğretimi Kitaplarında Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Kitaplar	Yöntemler/Teknikler
Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye	Tümevarım, Dil Bilgisi Yöntemi, Bilişsel Yöntem
Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk	Tümevarım, Dil Bilgisi Yöntemi, Bilişsel Yöntem
Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemi ve Mugali	Tümevarım, Dil Bilgisi Yöntemi, Durumsal/Bağlamsal Yöntem, Güdümlü Dil Yöntemi
Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye	İletişimsel Yaklaşım, Durumsal/Bağlamsal Yöntem, Güdümlü Dil Yöntemi
Kitâbu Bulgatü'l-Müştak fi Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak	Tümevarım, Durumsal/Bağlamsal Yöntem, Güdümlü Dil Yöntemi, Bilişsel Yöntem
El-Kavâninü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lügati't-Türki	Tümevarım, Dil Bilgisi Yöntemi, Bilişsel Yöntem

5. Sonuç ve Öneriler

Elde edilen bulgulardan yola çıkarak eserler hakkında şunlar söylenebilir:

Memlûk Sahasında yazılan bütün kitaplar için genelleştirme yapılarak “Sözlük-Gramer Kitabı” tanımının yapılması doğru değildir.

İkisi hariç kitapların yazılış tarihleri bilinmemektedir. Yazılış tarihlerinin bilinmemesi, Memlûk sahasında kullanılan Türkçenin gelişim süreci hakkında yorum yapmayı zorlaştırmaktadır. Eldeki verilere ve eserde kullanılan dil yapılarına göre yapılan tahminlere dayanarak yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlarda, hata payı daha yüksek olmaktadır.

Eserlerde Türkçe için 21 ve 23 ünsüz kullanılmıştır. Ancak *Et-Tuhfe*'de, “23 ünsüz vardır.” denmesine rağmen bunun 19'unun asıl olduğu; *El-Kavâninü'l-Külliyeye*'de ise söyleyişte 28, yazıda 21 ünsüz kullanıldığı belirtilmiştir.

Kelime sayıları açısından karşılaştırıldığında, *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye*'nin 2943 kelime ile en fazla kelime barındıran eser olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 2650 kelime ile *Kitâbu'l-İdrâk*, 1597 kelime ile *Tercümân-ı Türki* (1124 isim 473 fiil), 1135 kelime ile *Bulgatü'l-Müştak* (770 isim 365 fiil), 1027 kelime ile *Ed-Dürretü'l-Mudiyye* ve 898 kelime ile *El-Kavâninü'l-Külliyeye* takip etmektedir.

Kitaplar genel anlamda birbirlerine benzese de hem başlıklar, hem bölümlere ayırma hem de bunların sıralanması açısından aralarında farklılıklar bulunmaktadır. Ancak genel olarak bunları iki gruba ayırmak mümkündür: *Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk*, *Kavâninü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lügati't-Türki* ve *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye*'nin birbirine benzediği; *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemi ve Mugali*, *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye* ve *El-Kitâbu Bulgatü'l-Müştak fi Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak* adlı eserlerin kelimelerin tematik olarak sıralanması açısından birbirine benzediği görülmektedir. Ancak *El-Kavâninü'l-Külliyeye*, konunun anlatımında kavramlarla ilgili kelimeleri tematik olarak sıralamasına rağmen sözlüğünün olmaması, *Ed-Dürretü'l-Mudiyye* ise dil bilgisi bölümü barındırmaması sebebiyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Ayrıca *Ed-Dürretü'l-*

Mudiyye yabancı diller için kullanılan günümüz konuşma kılavuzlarına benzerliği yönüyle diğer kitapların tamamından ayrılmaktadır.

Yabancı dil öğretim yaklaşım, yöntem ve teknikleri açısından ise *Ed-Dürretü'l-Mudiyye* dışında tümevarımsal bir yaklaşım kullanıldığı, eserlerin tamamında birden fazla yöntem ve tekniğe yer verildiği ve bu açıdan Seçmecî (Karma/Eclectic) Yöntemin tercih edildiği; bunların yanında Dil Bilgisi Yöntemi, Durumsal/Bağlamsal Yöntem, Güdümlü Dil Yöntemi ve Bilişsel Yöntemin kullanıldığı söylenebilir. *Ed-Dürretü'l-Mudiyye* ise yöntem olarak İletişimsel Yaklaşımına uygun bir özellik arz etmektedir.

Bulgatü'l-Müştak adlı eserin henüz Türkiye Türkçesine çevrilmiş hâlinin bulunmaması büyük bir eksiklik ve bu eserin üzerinde çalışılarak ilim âlemine kazandırılması gerekmektedir. Ayrıca Ahmet Caferoğlu tarafından hazırlanan *Kitâbu'l-İdrâk* ve Besim Atalay tarafından hazırlanan *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye* eserlerinin, çevirilerinin gözden geçirilerek ve eserlere yapılan eleştirilerin de dikkate alınarak yeniden yayımlanması veya adı geçen eserlerin günümüz anlayışına uygun olarak elde edilen yeni bilgiler ışığında yeniden hazırlanıp yayımlanması uygun olacaktır.

Kaynakça

- Ana Britannica (1989). "Memlûkler" 15. Cilt, s. 550-551, İstanbul, Ana Yayıncılık ve Encyclopedia Britannica Inc.
- Atalay, Besim (1945). *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baskın, Sami (2012). "Memlûk Dönemi Türkçe Sözlüklerinin Yapısı", *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1/1, s. 23-40. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/52793> adresinden 01.09.2017 tarihinde elde edildi.
- Caferoğlu, A. (1931). *Abû Hayyân, Kitâb al-İdrâk li-Lisân al-Atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Eckmann, Janos. (1996). *Harezmi ve Kıpçak Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2004). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eren, Hasan (1998). *Trüklük Bilim Sözlüğü I Yabancı Türkologlar*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ermers, R. J. (1999). *Arabic grammars of Turkic: The Arabic Linguistic Model Applied to Foreign Languages & Translation of 'Abû Hayyân Al-'Andalusî's Kitâb Al-'idrâk Li-lisân Al-'Atrâk*. Brill.
- İslâm Ansiklopedisi (1950). "Memlûkler", s. 689-692, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi.
- Kaymaz, Zeki (2016). "Kitâb-ı Beylik Nasıl Bir Eserdi?". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 55, s. 149-157 Erzurum.
- Koprman, Yaşar (2002). "Mısır Memlûkleri", Hasan Celal Güzel (Ed.)de, *Türkler* 5. Cilt, s. 99-126, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- Özyetgin, A. Melek (2001). *Ebû Hayyân Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk – Fiil: Tarihi-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*. Ankara: KÖKSAV.
- Sülükçü, Yusuf (2016). "Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî' Adlı Esere Yabancılar Türkçe Öğretimi Açısından Bir Bakış. *International Journal of Language Academy* 4(3), 67-76. doi.org/10.18033/ijla.427
- Toparlı, R. (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R., Çögenli, M. S. ve Yanık, N. H. (1999). *El-Kavâninü'l-Külliyê Li-Zabtî'l-Lûgati t-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R., Çögenli, M. S. ve Yanık, N. H. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (2004). "Memlûkler", 29. Cilt, s. 90-100, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türk Ansiklopedisi* (1976). "Memlûkler", XXIII. Cilt, s. 486-490, Ankara, Millî Eğitim Basımevi.
- Yavuz, O. (2002). *Kansu Gavri'nin Türkçe Dîvanı (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zajaczkowski, Ananiasz (1941). *Türklerin ve Kıpçakların Dili Hakkında Arapça Kitap*, (çev. Şerif Hulûsi), Ankara. (Türk Dili Kurumu kütüphanesindedir, yayımlanmamıştır.)
- Zajaczkowski, A. (1954). *Słownik Arabsko-Kipczacki: Bulğat al-muštâq fî luğat at-Turk wa-l-Qıfzâq*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Zajaczkowski, A. (1958). *Vocabulaire Arabe-Kiptchak de l'époque de l'état Mamelouk -Bulğat al-muštâq fî luğat at-Turk wa-l-Qıfzâq*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.